

KADIN İSTİHDAMI VE BOŞANMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Servet CEYLAN

The Relationship of Women Employment and Divorce: The Case of
Türkiye

Yazar(lar) | Author(s)
Servet CEYLAN¹
Harun Barlas GÜRSOY²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 20/01/2023
Makale Kabul Tarihi : 25/12/2023

Anahtar Kelimeler:

Boşanma oranı, Kadın
İstihdamı, Kadın İşgücü,
Nedensellik, Ko-
Entegrasyon

ÖZ

Gelir düzeyi artan ekonomilerde değişimler daha hızlı gerçekleşmektedir. Kadınlar bugün iş hayatında daha fazla yer alabileceği pozisyonların var olmasıyla geleneksel iş bölümü ve uzmanlaşma rollerinin dışında daha fazla hareket etmektedir. Kadınlar çeşitli nedenlerle daha fazla çalışma hayatına katılmaktadır. Bunların başında aile bütçesine katkıda bulmak, sadece erkeğin geliri ile ev ekonomisini sağlayamamak gibi ekonomik nedenler gelmektedir. Ayrıca kadınların eğitim hayatında eskiye nazaran daha fazla yer almaları da bu sürecin sonunda iş hayatında yer almayı daha sık istemelerine neden olmuştur. Gelir düzeyindeki artışla ortaya çıkan bir diğer durum da aile birliğinin daha sık bozulmasıdır. Bu iki değişimin aynı anda olması araştırmacıları boşanma ile kadın istihdamı arasındaki ilişkileri araştırmaya yöneltmiştir. Bu araştırmalarda, kadınların çalışmasının boşanma sayısını arttırdığını, boşanan kadınların gelir kaybı nedeniyle çalışmaya başladığını ve/veya kadınların çalışmasının aile birliğini koruduğunu iddia eden alternatif yaklaşımlar mevcuttur. Çalışmada Türkiye ekonomisinde kadın istihdamı ve boşanma arasındaki ilişki, 1989-2021 dönemi yıllık zaman serileri vasıtasıyla incelenmiştir. Engle-Granger (1987) testinden elde edilen bulgular iki değişken arasında uzun dönemli pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Nedensellik testlerinde ise boşanma oranlarından kadın istihdamına yönelik tek yönlü nedensel ilişki belirlenmiştir. Bulgular Türkiye’de boşanma oranı artışının kadın istihdamını arttırdığını göstermektedir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 20/01/2023
Accepted Date : 25/12/2023

Keywords:

Divorce Rate, Female
Employment, Female
Workforce, Causality, Co-
Integration

ABSTRACT

Changes occur more rapidly in economies with increasing income levels. Today, women are acting more outside the traditional division of labor and specialization roles, as there are more positions in business life where they can take part. More women participate in working life for various reasons. The most important of these are economic reasons such as contributing to the family budget and not being able to provide the household economy with only the man's income. In addition, the fact that women are more involved in education life than before has caused them to want to take part in business life more often at the end of this process. Another situation that arises with the increase in

¹ Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, servet.ceylan@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7475-8322

² barlasgursoy@proton.me, ORCID: 0000-0002-2900-1002

income level is that the family unity breaks down more frequently. The simultaneous occurrence of these two changes has led researchers to investigate the relationships between divorce and women's employment. In these studies, there are alternative approaches that claim that women's work increases the number of divorces, that divorced women start working due to loss of income, and/or that women's work preserves family unity.

In the study, the relationship between women's employment and divorce were analyzed with annual time series for the period 1989-2021 in the Turkish economy. Engle-Granger (1987) test showed that there is a long-term positive relationship between the two variables. In causality tests, one-way causal relationship was found from divorce rates to female employment. The findings show that the increase in the divorce rate increased the employment of women in Turkey.

1. Giriş

İnsanlık tarihinin her noktasında kadınlar da erkekler gibi işgücünün önemli bir parçası olmuştur. Ancak istatistik ölçümlerde ücretle çalışma ile ilişkilendirilen işgücü katılım oranı özellikle kadınlarda uzun süre düşük düzeyde kalmıştır. 2. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde ise kadın işgücüne katılım oranı önemli ölçüde artmıştır. Sanayileşmiş ekonomilerle başlayan bu değişimde refah artışı, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişen hak ve özgürlükler ortamı, iletişimde yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıyı değiştirmesi gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler de değişimden nasibini almış olup, çoğu ekonomide kadın istihdamı geçmişe oranla önemli oranda artmıştır. Aynı dönemde, boşanma oranlarında artışlar gerçekleşmiştir. Bu eğilimin altında da benzer ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimlerin etkisinin olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla, kadının sosyal ve ekonomik bağımsızlığının boşanma üzerindeki muhtemel etkilerini belirleme amacı önemli bir araştırma alanı oluşturmuştur.

İstihdama katılan kadının ekonomik özgürlük elde etmesi ile birlikte kendine olan güveninde de artış görülmesi beklenen bir durumdur. Bu özgürlük, evliliğinde sorun yaşanan kadının daha rahat ve kolay kararlar almasına sebep olabilmektedir. Günümüzde çalışan kadının elde ettiği ekonomik özgürlük, kadının aile içindeki konumunu, toplumdaki konumunu ve rolünü büyük ölçüde değiştirmeye başlamıştır. Bu durum toplumlarda sıklıkla görülen geleneksel yapıyla uyumsuz nitelikler taşıması evlilik hayatında bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı erkeklere göre düşük seviyededir. Bu oranın düşük seviyede olması potansiyel bir kayba sebep olmaktadır. Kalkınmışlık kriterleri arasında yer alan kadın istihdamı, ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel alanları da etkilemektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında yaş, eğitim seviyesi, medeni durum ve kadının sahip olduğu çocuk sayısı gibi nedenler (Dayıoğlu, 2000 ve Tunalı, 1997) yanında ekonomik faktörler, gelenek-görenek gibi sosyal ve kültürel faktörler de etkili olmaktadır (Uysal, Keskin ve Sertkaya, 2016).

Bir toplumda geleneksel bir görüşün mevcut olması kadın istihdamı üzerinde negatif etkiye sebep olmaktadır. Kadına atanan ev hanımı, anne, eş rolleri kadınların istihdama katılımını azaltan faktörlerden olduğu kadar, çalışma hayatına girdiklerinde rol ve ücret düzeyi farklılıklarına da yol açabilmektedir. Çalışma hayatında yaşadıkları bu zorluğun dışında ülkemizde çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin yetersiz kalması

sebebiyle de kadınların çalışma hayatından uzaklaştıkları görülmektedir (Üçler ve Kızılkaya, 2012).

Literatürde kadın istihdamı ile boşanma arasındaki ilişkiyi farklı temellerden inceleyen çalışmalar bulmak mümkündür. Geleneksel evlilik modeline dayalı yaklaşımlarda kadının toplumsal rolüne vurgu yapılmaktadır. Bu modellerde kadının işgücüne katılımının geleneksel rollerini yürütmeye sorun yarattığı, bu sürecin de boşanma oranının arttırdığı kabul edilmektedir. Modern yaklaşımlarda ise kadının çalışması sonucu elde edilen gelirin, evlilik üzerinde olumlu etkisi olacağına odaklanılmaktadır. Diğer bir yaklaşımda ise kadının boşanma sürecinde veya sonrasında yaşayacağı gelir kaybını telafi etmek için çalışmaya başladığı tezi yer almaktadır.

Bu çalışmada, kadın istihdamı ile boşanma arasındaki ilişkiye yönelik yukarıdaki yaklaşımlar Türkiye ekonomisinden elde edilen veriler vasıtası ile incelenmiştir. Bu kapsamda ele alınan çalışmanın ikinci bölümünde teorik çerçeve ve literatüre yer verilmiştir. Sonraki bölümde kullanılan yöntem ve veri seti tanımlanmış olup kadın istihdamı ve boşanma oranları arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür

1900'lü yılların ortalarına doğru kadınların işgücüne katılımında oldukça büyük bir artış görülmüştür. Bunun en büyük nedeni Avrupa'da var olan savaş ortamıdır. Savaş sonucunda erkek işgücünde meydana gelen azalma, kadınların işgücüne katılımı ile kapatılmaya çalışılmıştır. Sonraki süreçte gerçekleşen kalkınma faaliyetleri de kadın işgücü talebini artırmaya devam etmiştir (Telatar, 2020).

Günümüzde kadınların işgücüne katılım oranı geçmişe oranla yükselmiş olmakla birlikte kalkınmış ülkelerin çoğunda erkek işgücü katılım oranlarına ulaşılmış değildir. Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) 2018 yılı verilerinde Avrupa Birliği'nde ortalama kadın işgücü katılım oranı %67 (20-65 yaş) civarındadır ve erkeklere oranla 12 puan düşüktür. Ayrıca 2019 verilerine göre, kadınların erkeklere oranla daha fazla işsiz olduğu (0,7 puan fark, yüzde değerler üzerinden) ve kadınların erkeklere oranla dört kat fazla kısmi zamanlı çalıştıkları (%30) görülmektedir (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat>). Türkiye'deki veriler ise bu farklılığın daha fazla olduğunu göstermektedir. 2021 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan Hane Halkı İşgücü Araştırması verilerine göre erkeklerde işgücüne katılma oranı %70,3 (15 yaş üzeri) olarak gerçekleşirken kadınlarda bu oran %32,8 seviyesinde kalmıştır. İşsizlik oranı ise erkeklerde %10,7 iken kadınlarda %14,7 ile daha yüksek seviyededir (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr>).

Kadınların işgücüne katılmayı neden tercih etmedikleri ya da edemediklerinin nedenleri üzerinde literatürde geniş bir inceleme mevcuttur. İşgücüne katılmayan kadınların büyük bir bölümü ev işleriyle meşgul oldukları için çalışma hayatında yer alamamaktadır. Eğitimlerine devam edemedikleri ve/veya eğitim düzeylerinin yetersiz olması nedeniyle işgücüne katılmadıkları görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe kadının işgücüne katılma oranı artmaktadır (Gençtürk, 2022). Türkiye'de kadınların okullaşma oranı, erkeklere göre düşük oranlarda kalmıştır. Bunun sebeplerinden biri kısıtlı ekonomik imkânlara sahip ailelerin bu imkânları erkek çocuklar için kullanmasıdır. Kadınların çocuk sahibi olması, işgücüne katılımı etkileyen bir başka

etmemdir. Ailede küçük çocuğun olduğu durumlarda kadının istihdam oranı erkeklere göre oldukça düşük seviyede kalmaktadır. Toplum tarafından kadına ve erkeğe atanan rollerin kadını birçok alanda eşitsizliğe itmesi aslında kadın istihdamının düşük olmasına yol açmaktadır. Kız çocuklarının eğitimini engellemek, kadınların çalışma hayatına girmesine karşı çıkmak, meslek tercihlerinde onları zorlamak, ev, iş veya çocuk sebebiyle onların çalışmalarına mâni olmak, kadınların hem sosyal hem de ekonomik alanda yer almalarını sağlayacak politikalar oluşturamamak ya da yasal düzenlemeleri gerçekleştirememek kadının istihdamda gerçek yerini alamayışında önemli etkenlerdir (Çakır, 2011).

Eşin eğitim seviyesi de kadının çalışma kararını etkilemektedir. Eşin eğitim seviyesinin yüksek olması, çalışacağı işin niteliğini ve alacağı ücreti etkilemektedir. Böyle bir durumda kadın, eşi evin geçimini sağlayabildiği için çalışmayı tercih etmeyebilir. Bunun tam tersi durum da geçerlidir (Yarıkkaya, 2012). İşgücüne katılımı etkileyen en önemli etkenlerden biri ise yaştır. Genç yaştaki kadınlar işgücüne daha fazla katılmaktadır. Kadının evlendiği ve çocuk sahibi olduğu dönemlerde ise işgücüne katılımı düşüş göstermektedir. Ancak ülkemizde evlilik ve çocuk sahibi olma sonrasında işe dönüş oranları düşük oranlarda kalmaktadır (Bektaş, 2015). Kadın istihdamında etkili olan bir diğer husus da kadının medeni durumudur. Türkiye’de boşanan ve bekâr olan kadınların istihdam oranı evli kadınlara nazaran daha yüksek düzeydedir (Aksoy, Felek, Yayla ve Çeviş, 2019).

Kadınlar yarı zamanlı çalışmaya, erkeklere göre daha fazla yönelmektedir. Bunun da yine kadının anne rolünden kaynaklandığı söylenebilir. Kadınlar hem çalışıp hem de çocuklarına, ailelerine bakma, ev ihtiyaçlarına yardımcı olma niyetiyle yarı zamanlı çalışmaya daha çok yönelmektedir. Bu nedenle kadınlar vasıflı işlerde yer alabilmek için alması gereken eğitimi alamamakta ve böylece kadının işgücüne katılımı dolaylı yoldan engellenmektedir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı yavaş da olsa yükselirken boşanma oranlarının genellikle arttığı görülmektedir. Özellikle 1990’lı yıllardan günümüze, boşanma oranının artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Boşanmaların yaklaşık yarısı çocuksuz ailelere aittir. Eşler arasında boşanma süreci ile sonuçlanabilecek sorunlardan biri de ekonomiktir. Yapılmak istenen harcamaların karşılanamaması ve gelirin yeterli olmaması evdeki problemlerin ve dolayısıyla boşanmaya giden yolun en büyük sebepleri arasındadır. Evliliklerin sona ermesinin bir başka önemli nedeni ise geçimsizliktir. Şiddetli geçimsizliğin farklı sebepleri vardır. Eşlerin ekonomik zayıflığı veya bağımsızlığı da bu kategori içinde değerlendirilebilir. Köyden kente göç ile birlikte şehirleşmenin ve günlük hayattaki değişimin getirdiği problemler, işsiz kalma sonucu yaşanan bunalımlar ve toplumsal bozulma nedeniyle evlilik dışı ilişkilerin ortaya çıkması, ailevi değerlerin zayıflaması da boşanma lehine gelişmelerin meydana gelmesini sağlamıştır (Yıldırım, 2004).

Yukarıdaki gibi nedenler araştırmacıları, kadının işgücüne katılımı ve boşanma arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneltmiştir. Genellikle evlilik modellerine dayalı bu yaklaşımlardan ilk grubu 1950’li yıllarda Parson tarafından ortaya atılmıştır. Parson (1955, 1959), evlilik istikrarı için cinsiyet rollü uzmanlaşmasının gerekli olduğunu savunmuş ve kadınların ücretli işe katılımını yıkıcı bir statü rekabeti olasılığı olarak görmüştür. Becker (1981) de benzer bir argüman ileri sürmüştür. Becker, karı ve kocanın her ikisi de ücretli istihdama katılımıyla, uzmanlaşmanın azalacağı ve bu

nedenle evlilikten elde edilen kazanımların düşeceğini iddia etmiştir. Yazar istikrarlı evliliklerin çoğunu, kadının ev işlerini kocasının ekonomik desteğiyle değiş tokuş ettiği evlilikler olarak görmüştür. Scanzoni (1979), kadınların istihdamdan kaynaklanan artan pazarlık güçlerini, bağımsızlıklarını ilan etmek ve böylece evliliklerini istikrarsızlaştırmak için kullanacaklarını iddia etmiştir. Literatürde geleneksel modeller olarak da ifade edilen bu yaklaşımda beklenti kadın istihdamındaki artışın boşanma sayısını arttırmasıdır. Bu pozitif yönlü ilişki kadının işgücüne katılması ile ortaya çıkan, çalışma saatleri, aile içi tartışmalar, gelir vb. nedenlerin boşanma olayının gerçekleşmesine neden olacağını iddia etmektedir (Poortman, 2005). Kadın istihdamının bir kadına mutsuz bir evliliği sona erdirmek için gerekli kaynakları sağlayabilmesi, bu nedenlerin en önemlilerinden biridir (Hobson, 1990; Ruggles, 1997; Schoen vd, 2002). Kadının işgücü piyasasına girmesiyle ortaya çıkan bazı gerginlikler kadın istihdamı ile boşanma arasındaki aynı yönlü ilişkiyi destekleyen bir diğer faktördür (D'amico, 1983; Vignoli vd, 2018). Geleneksel modellerde kadının ev işlerinden sorumlu olduğu ve/veya temel bakıcı rolüne vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla kadının çalışması evlilik dolayısıyla oluşan işbölümü ve uzmanlaşmadan elde edilen kazanımların azalmasına, karı koca arasında statü rekabetinin oluşmasına, kocanın gelir sağlayıcı olarak düşük performans gösterebilmesine veya statü farklılığı yaratmasına sebep olabileceğinden evlilik içinde önemli gerginliklere neden olabilmektedir.

Son yıllarda geleneksel modellerin aksine her iki eşin çalışmasının hane bütçesine yaptığı ekonomik katkılara vurgu yapılmaktadır. Moffitt (2000) çiftin toplam gelirinin iki bireyin çalışması sonucunda daha yüksek olacağı ve bu durumun evliliğe yönelik bazı kazanımları olacağını savunmuştur. Bu durumun çiftin yaşam standardını iyileştirmesi ve çiftlerden birinin işsiz kalması durumuna daha iyi hazırlanılması gibi faydalı yönlerinin olduğu ve evliliklerin sürdürülmesine katkı yaptığı iddia edilmektedir (Schoen vd, 2002; Vignoli vd, 2018). Bu çerçevede kadın istihdamının geleneksel modellerin aksine boşanma oranlarını azaltması, diğer bir ifadeyle kadın istihdamından boşanma oranına doğru negatif yönlü bir nedensel ilişki beklenmelidir.

Kadın istihdamı ile boşanma arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik diğer bir yaklaşımda ise boşanmış veya boşanma sürecine girmiş kadınların işgücüne katılması üzerinde durulmaktadır (Poortman, 2005). Kadınların daha iyi bir ekonomik koşulda olabilmek için çalışmaya başlaması olarak ifade edilen yaklaşım geleneksel modellerde yakın ilişki içindedir. Bu bulgu sadece boşanmış kadınlar açısından dikkate alınacak olursa boşanmadan kadın istihdamına doğru pozitif yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilecektir.

Kadınların istihdama katılımı ve boşanma arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan elde edilen sonuçlar da teorik alt yapı kadar farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıkta, boşanmayı etkileyen diğer nedenlerin (gözlemlenmeyen faktörlerin) dikkate alınmıyor olması ve ülkeler arasındaki yapı farklılıkları ön plana çıkmaktadır. Bir ülkede geleneksel iş bölümünün, aile politikalarının uygulanıp uygulanmadığı, egemen olan sosyal normlar ve ekonomik açıdan kadınların ne kadar desteklendiği gibi faktörler kadın istihdamı ve boşanma arasındaki ilişkinin değişmesinde etkili olabilmektedir (Vignoli, vd, 2018).

Literatürde elde edilen bulgular çoğunlukla kadınların işgücüne katılımı ile boşanma arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Stevenson (2008)'un Amerika Birleşik Devletleri 1970-1980 yılları arası verilerini kullanarak yayınladığı çalışmada

ortaya konan sonuçlar yukarıdaki ilk yaklaşımın aksine kadınların işgücüne katılımının boşanmaya sebep olduğunun değil, boşanma ihtimalinin kadınların işgücüne katılım sürecini hızlandırdığını göstermektedir. Zira boşanma ihtimali arttıkça iş hayatına katılma kadınlar için daha cazip hale gelmektedir. Lombardo, 1999 yılında yayınladığı çalışmasında ABD için 1975-1991 yılları yukarıdaki genel bulguyu destekleyici bulgular elde etmiştir. Stevenson (2008) gibi yüksek bir boşanma riskiyle karşı karşıya kalan kadınların işgücüne katılımı arttırdığı sonucuna varmıştır. Benzer bulgular Johnson ve Skinner (1986)'ın ABD'de 1973-1978 dönemi verilerini kullanarak eşanlı denklem modeli ile yaptığı çalışmada bu riske karşı önlem aldıklarını tespit edilmiştir. Montalto (1994), Amerika Birleşik Devletleri için 1968-1983 yılları verilerini kullanarak hazırladığı ve probit modeli tahmini yöntemini kullandığı çalışmasında boşanma beklentisi arttıkça kadının işgücüne katılım oranının artacağını öne sürmüştür. Parkman (1992) tarafından ABD'de 1979 yılı verileri kullanılarak logit modeli tahmini yöntemi kullanılarak hazırlanan çalışmanın bulgularına göre de boşanma oranı artıktıkça kadınların işgücüne katılım oranı artacaktır.

İşgücüne katılımın boşanma oranını artıracak tezini destekleyen bulgular sunan çalışmalar da oldukça fazladır. Sander, 1985 yılında yayınladığı çalışmada 1970 yılı verileri vasıtasıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nde sıradan en küçük kareler (EKK) yöntemiyle kadınların işgücüne katılım oranı arttıkça boşanma oranının da arttığını tespit etmiştir. Bremer ve Kesselring (2004), ABD'de 1960-2001 yılı verileriyle, Johansen ko-entegresyon testi ve VAR analizi kullanarak kadınların işgücüne katılımının boşanma oranını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. ABD üzerine EKK yöntemiyle South (1985) tarafından yapılan ve 1948-1979 yılları verilerini kapsayan başka bir çalışmada da aynı sonuç elde edilmiştir. Poortman ve Kalmijn (2002) Hollanda üzerine 1998 yılı verilerini kullanarak lojistik regresyon analizi yöntemiyle yaptıkları bir çalışmada kadının çalışma süresi arttığında boşanma oranının da arttığı pozitif yönlü bir ilişki bulmuştur. Poortman (2005) Hollanda'da 1998 yılında anket yöntemiyle hazırladığı başka bir çalışmada da aynı sonuca ulaşmıştır. Spitze ve South (1985), kadınların işgücüne katılımlarının ailevi sorunlara neden olacağına değinmiştir ve bunun sonucunda boşanma oranlarının artacağını dile getirmektedir. Vignoli (2018), 2004-2011 yılları verilerini kullanarak anket yöntemiyle hazırladığı, Almanya, Macaristan, İtalya ve Polonya üzerine yaptığı bir araştırmada, sadece İtalya ve Polonya için kadın istihdamı arttığında boşanma oranında da artışın gerçekleştiğini tespit etmiş, diğerlerinde ilişki tespit edememiştir.

Türkiye ekonomisini kapsayan çalışmalarda ise kadın işgücüne katılımı ile boşanma arasında genellikle pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Üçler ve Kızılkaya (2014), 2004-2013 yılı verilerini kullanarak panel eş-bütünleşme analizi yöntemi vasıtasıyla, Bozkaya (2013), 1988-2012 arası verileri ile VAR analizi yöntemiyle; Kutlar (2012), 1988-2009 verileri ile Johansen-Juelius koentegrasyon testi ve Granger nedensellik testi kullanarak, Zengi (2018), 2000-2013 yılları arası verilerini kullanarak ve Çatalbaş (2015), 12 alt bölge üzerinden yapmış olduğu çalışmada kadının işgücüne katılım oranı ve boşanma oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Özer ve Biçerli (2003) ise, Türkiye'nin 1988-2001 yılları arası verileri vasıtasıyla işsizlik oranı, enflasyon oranı, ücretler, boşanma oranı gibi değişiklikler ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında bir ilişki tespit edememiştir.

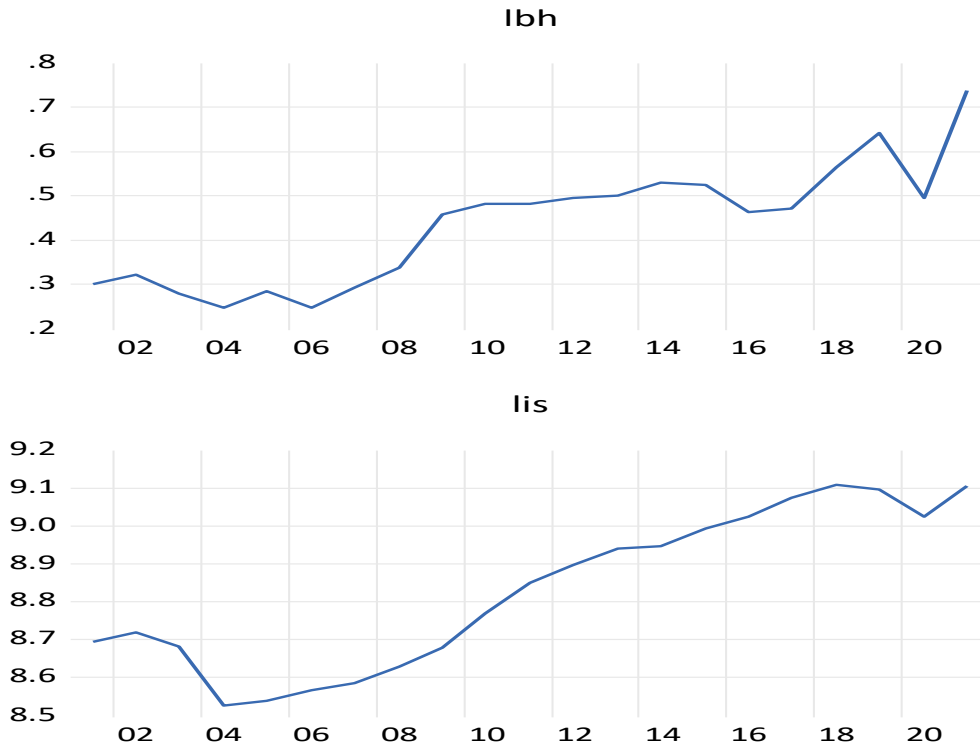
3. Yöntem ve Bulgular

3.1. Veri Seti

Çalışmanın verileri 2001-2021 dönemi kaba boşanma hızı (bh) ve kadın istihdamından (is) oluşmaktadır. Ekonometrik analizde kullanılan ve yıllık olarak temin edilen veriler, Türkiye İstatistik Kurumu web sayfası İstatistikler alt başlığından temin edilmiştir. Değişkenlerin önündeki “I” harfi ve “Δ” işareti sırasıyla ilgili değişkenin doğal logaritmasının alındığını ve birinci devresel farkını göstermektedir.

Grafik 1’de lbh ve lis serilerinin zaman serisi grafikleri sunulmuştur. Grafikten görüldüğü üzere ele alınan dönemde Türkiye’de kaba boşanma hızı artma eğilimindedir. Ancak, ekonomik verilerin olumlu yönde değiştiği 2003-2007 yılları arasında, 2016-2017 yıllarında ve muhtemelen kısıtlamalar nedeniyle salgın başlangıç döneminde boşanma oranlarının azaldığı ve/veya önemli ölçüde değişmediği görülmektedir. Kadın istihdam oranı ise dönem başlangıcı ve salgın dönemi dışında genel bir artma eğilimindedir.

Grafik 1: Kaba Boşanma Hızı ve Kadın İstihdam Oranı

3.2. Birim Kök Testi

Klasik regresyon modelinin varsayımlarından bir tanesi de ele alınan zaman serilerinin durağan olması gerekliliğidir. Bir değişkenin durağan olması, zaman içindeki ortalamasının ve varyansının sabit olduğu anlamına gelir. Durağanlık şartını sağlamayan zaman serilerinin kullanıldığı analizlerde, denklemlere ait yüksek determinasyon katsayıları ile anlamlı t ve F istatistikleri elde edilebilmektedir. Ancak elde edilen sonuçlar gerçek ilişkileri yansıtmayabilmektedir (Enders, 2004, s.171). Çalışmada birim kök sınaması Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen

genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ve tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews(1992) Birim Kök Testi vasıtasıyla belirlenmiştir.

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testinin sabitli ve trendli versiyonu aşağıdaki (1) ve (2) numaralı modellerle gösterilmiştir.

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki regresyon denklemlerinde; x_t , ele alınan seriyi (*lbh* ve *lis*); k , denkleme ilave edilen bağımlı değişken gecikmelerini, β ile λ parametreleri, *trend*, doğrusal zaman trendini ve ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Tahmin edilen (1) ve (2) numaralı regresyon denklemlerinde ele alınan serinin durağan olması için ilgili düzeyde $\beta_1 = 0$ şeklinde ifade edilen boş hipotezinin reddedilmesi gerekir.

Tahmin edilen sabitli ve trendli genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Bulgular logaritmik formda kadın istihdamı ve kaba boşanma hızı değişkenlerinin 0.10 önem düzeyine göre seviyelerinde birim kök taşıdığını göstermektedir. Değişkenlerin birinci devresel farklarını ifade eden büyüme oranları ise 0.10 önem düzeyine göre durağan tespit edilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli ADF	Sabitli ve Trendli ADF
lbh	-0.116 [1] (-2.655)	-3.084 [0] (-3.268)
lis	-0.011 [0] (-2.650)	-2.185 [0] (-3.268)
Δ lbh	-5.338 [0] (-2.655)	-5.207 [0] (-3.277)
Δ lis	-2.886 [0] (-2.655)	-2.975 [0] (-3.277)

Not: Tabloda verilen parantez içi değerler 0.10 anlamlılık seviyesinde, Mackinnon (1996) tablo kritik değerlerini göstermektedir. Köşeli parantez içi değerler ise Schwarz bilgi kriteri (SCH) vasıtasıyla (maksimum 4 gecikmeyle) tespit edilen en uygun gecikme sayılarıdır.

Peron (1989), yapısal kırılmaların varlığı durumunda standart durağanlık testlerinin hatalı sonuçlar verebileceğine dikkat çekmiştir. Bu sorunu gidermek için yazar, Genişletilmiş Dickey- Fuller bazlı bir modele kırılma tarihi ve biçimlerini ekleyerek yapısal kırılmalı birim kök testi geliştirmiştir. Ancak bu yaklaşım da kırılma tarihinin dışsal olarak belirlenmesi noktasında eleştirilmiştir. Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testinde ise kırılma zamanı model tarafından, içsel olarak belirlenmektedir. Tek kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi (3), (4) ve (5) numaralı denklemlerle gösterildiği üzere sırasıyla sabitte, eğimde ve sabit ile eğimde kırılmaya izin veren üç versiyondan oluşmaktadır.

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 trend + \beta_3 D1_t + \sum_{i=1}^n \pi_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 trend + \beta_3 D2_t + \sum_{i=1}^n \pi_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 trend + \beta_3 D1_t + \beta_4 D2_t + \sum_{i=1}^n \pi_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$D1(\lambda) = \begin{cases} 1 & t > T_b \\ 0 & t \leq T_b \end{cases}, \quad D2(\lambda) = \begin{cases} t - T\lambda & t > T_b \\ 0 & t \leq T_b \end{cases}$$

Yukarıdaki modellerde t: zamanı, T_b : yapısal kırılma tarihini, $\lambda = T_b / T$ trend: doğrusal zaman trendini ve n: optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Zivot-Andrews testinde tüm modellerde birim kökün varlığını belirlemek için kırılma tarihi belirlendikten sonra $\beta_1 = 0$ hipotezinin Zivot ve Andrews (1992) tarafından oluşturulan tablo değerleri kullanılarak test edilmesi gerekir. Eğer hipotez reddedilirse ilgili serisinin yapısal kırılma altında birim kök taşımadığına aksi durumda ise birim kök taşıdığına hükmedilir.

ADF testine göre seviyesinde birim kök içeren değişkenler için Zivot-Andrews birim kök testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Tablodan elde edilen bulgular, kaba boşanma hızı değişkeninin hiçbir versiyona durağan olmadığı yönündedir. Kadın istihdamı değişkeni de yapısal kırılma altında durağan tespit edilememiştir. Bu sonuçlar ile ADF modeli ile elde edilen bulgular örtüşmektedir.³

Tablo 2: Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Model	T_b	T-istatistiği
lbh	A	2016	-4.216 (-4.58) [0]
	B	2011	-3.450 (-4.11) [4]
	C	2016	-3.722 (-4.82) [4]
lis	A	2010	-4.407 (-4.58) [1]
	B	-	-
	C	2017	-3.515 (-4.82) [1]

Not: Tabloda verilen köşeli parantez içi değerler gecikme sayılarını, normal parantez değerleri ise 0.10 önem düzeyindeki Zivot ve Andrews(1992) kritik değerlerini ve T-istatistiği ise $\beta_1 = 0$ hipotezi için elde edilen t istatistiği değerlerini göstermektedir.

3.3. Johansen Ko-entegrasyon Testi

Birim kök test sonuçları çerçevesinde en az birinci seviyede ve aynı derecede durağan değişkenler arasındaki muhtemel ko-entegrasyon ilişkileri Johansen (1995) ko-

³ Kadın istihdamı değişkeninin trendli versiyonunun Zivot-Andrews test sonuçları yetersiz gözlem nedeniyle elde edilememiştir.

entegrasyon testi vasıtasıyla araştırılmıştır. Johansen ko-entegrasyon testi için aşağıdaki p gecikmeli vektör otoregresif modeli (VAR) ele alalım:

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde: Y , durağan olmayan $n \times 1$ boyutlu (çalışmada 2×1 boyutlu) değişken vektörünü, X , $d \times 1$ boyutlu deterministik değişkenler vektörünü ve ε , hata terimini temsil etmektedir. Yukarıdaki VAR modelinin birinci farkı alındığında aşağıdaki hata düzeltme modeli elde edilir.

$$\Delta Y_t = \Pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\Pi = \sum_{i=1}^p A_i - I \text{ ve } \Gamma_i = - \sum_{j=i+1}^p A_j$$

(7) numaralı denklemde Π matrisinin rankı bağımsız ko-entegre vektörlerinin sayısını ifade eder. Modelde $rank(\Pi) = 0$ ise, ko-entegrasyon yoktur ve (4) numaralı denklem birinci farkında VAR modelini ifade eder. Eğer $rank(\Pi) = 1$ ise, tek bir ko-entegrasyon vektörü mevcuttur ve ΠY_{t-1} ifadesi hata düzeltme terimini ifade eder. Eğer $1 < rank(\Pi) < n$ ise, birden fazla ko-entegre vektörü mevcuttur. Diğer taraftan $rank(\Pi) = n$ ise, diğer bir ifadeyle Π full ranka sahipse ko-entegrasyondan bahsedilemez. Bu durumda değişkenler bir alt seviyelerinde (3) numaralı modele göre seviyelerinde durağandır. Ko-entegrasyon vektörlerinin sayısının belirlenmesi için Π 'nin karakteristik köklerinin anlamlılığının test edilmesi gerekir. Bu amaçla maximum özgül değer (maximum eigenvalue) ve iz (trace) istatistiği kullanılır (Enders, 2004:352). Bu çalışmada (5) numaralı denklemde verilen iz istatistiği kullanılmıştır.

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (8)$$

Burada: $\hat{\lambda}_i$ =karakteristik kökler ve T =kullanılabilir gözlem sayısını gösterir. İz istatistiği için boş ve alternatif hipotezler ile hipotezlerin tablo kritik değeriyle karşılaştırılmasıyla elde edilecek muhtemel sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Tablodan da görüleceği üzere H_0 hipotezinin kabul edildiği düzeyde (iz istatistiği tablo kritik değerinden düşük olduğu durumda) ko-entegrasyon veya ko-entegre vektör sayısı hakkında karara varılır.

Tablo 3: İz İstatistiği için H_0 ve Alternatif Hipotezler (n değişkenli durum)

Hipotezler		Sonuçlar	
H_0	H_1	H_0 kabul	H_0 red
$r = 0$	$r > 0$	Ko-entegrasyon vektörü yoktur	En az bir ko-entegrasyon vektörü
$r \leq 1$	$r > 1$	Bir ko-entegrasyon vektörü	En az iki ko-entegrasyon vektörü
$r \leq 2$	$r > 2$	İki ko-entegrasyon vektörü	En az üç ko-entegrasyon vektörü
$r \leq n - 1$	$r > n - 1$	n-1 ko-entegrasyon vektörü	Seriler seviyelerinde durağandır.

Yukarıda sunulan birim kök testi sonuçları, tüm değişkenlerin birinci farkında durağan olduğunu ve bu nedenle değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin araştırılabileceğini göstermektedir. Kaba boşanma hızı ve kadın istihdamı değişkenleri arasındaki ko-entegrasyon ilişkisinin olup olmadığı Johansen yöntemiyle araştırılmadan önce VAR yöntemiyle en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Bu gecikmeyle elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Tablodan elde edilen bilgiler, iz istatistiğine göre iki değişken arasında uzun dönem ilişkinin olduğu yönündedir.⁴

Tablo 4: Johansen Ko-entegrasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	m	r = 0	r ≤ 1
lis, lbh	2	17.8	0.08
	1	19.03	5.50

Not: r=0 için %5 anlamlılık seviyesindeki tablo kritik değeri 18.39 ve r≤1 için %5 anlamlılık seviyesindeki tablo kritik değeri 3.84'tür.

3.4. Hata Düzeltme Modeli

Uzun dönem ilişki içinde olan değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini araştırmak amacıyla hata düzeltme modelleri kullanılmaktadır. Çalışmada bu amaçla aşağıdaki hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir.

$$\Delta lis_t = \beta + \alpha_{11}u_{2,t-1} + \sum_{i=1}^n \delta_i \Delta lis_{t-i} + \sum_{i=1}^n \lambda_i \Delta lkb_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$\Delta lkb_t = \beta + \alpha_{12}u_{2,t-1} + \sum_{i=1}^n \psi_i \Delta lkb_{t-i} + \sum_{i=1}^n \phi_i \Delta lis_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Yukarıdaki (9) numaralı modelde, kaba boşanma hızının kadın istihdamına neden olmadığı şeklindeki boş hipotezi sınamak için F veya Ki-Kare testi ile $\sum_{i=1}^n \lambda_i = 0$ ve t testi ile $\alpha_{11} = 0$ hipotezlerinin test edilmesi gerekir. (7) numaralı modelde, kadın istihdamının kaba boşanma hızına neden olmadığı şeklindeki boş hipotezi sınamak için F testi ile $\sum_{i=1}^n \phi_i = 0$ ve t testi ile $\alpha_{12} = 0$ hipotezlerin test edilmesi gerekir. Bu hipotezlerden F testi ile sınananlar ($\sum_{i=1}^n \lambda_i = 0$ ve $\sum_{i=1}^n \phi_i = 0$), kısa dönem, t testi ile sınananlar ($\alpha_{11} = 0$ ve $\alpha_{12} = 0$, hata düzeltme katsayıları) ise uzun dönem nedensel etkinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Khan, 2004).

⁴ VAR sisteminde en uygun gecikme; Son tahmin hata kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Hannan –Quinn bilgi kriterine göre iki iken Schwarz bilgi kriterine (SCH) göre birdir. İki gecikmeli modelde sabitsiz ve trendsiz hariç tüm versiyonları için iz istatistiği ve max-eigen istatistiği ko-entegre ilişkiyi doğrulamıştır. Tek gecikmede ise sadece quadratik trendli versiyonda ko-entegrasyon ilişkisi tespit edilebilmiştir.

Kadın istihdamı ve boşanma sayısı arasında var olan uzun dönem ilişkinin nedensellik boyutu, hata düzeltme modeli aracılığıyla araştırılmış ve bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur. Elde edilen bulgular kaba boşanma hızı büyüme oranının kadın istihdamı büyüme oranına neden olduğu yönündedir. Şöyle ki 0.10 önem düzeyine göre boş hipotez hem kısa dönemde (F testi) hem de uzun dönemde (t testi) reddedilmiştir. Diğer taraftan kadın istihdamı büyüme oranının kaba boşanma hızı büyüme oranına neden olmadığı tespit edilmiştir. F testi ve t testi sonuçları 0.10 önem düzeyine göre boş hipotezi reddedememiştir. Sonuç olarak uzun dönem ilişki içinde olan iki değişkenden boşanma hızı büyüme oranından kadın istihdamı büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 5: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Hipotez	F Testi	HDK (t testi)
$\Delta lis, \Delta lbh$ 'nin nedeni değildir.	0.111 [1,2]	0.077
$\Delta lbh, \Delta lis$ 'nin nedeni değildir	5.57* [1,2]	0.52* (2.48)

Not: Tabloda verilen köşeli parantez içi değerler sırasıyla bağımlı ve bağımsız değişken için Akaike Kriteri’ne göre belirlenen en uygun gecikme uzunluklarını ve * ilgili değişkenin 0.10 önem düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Nedensellik sonuçlarına göre kaba boşanma hızının bağımlı değişken olduğu uzun dönem denklem sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur. Tablodan elde edilen bulgular kaba boşanma hızı değişkeninin katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu diğer bir ifadeyle boşanma sayısı arttıkça kadın istihdamının arttığını göstermektedir⁵.

Tablo 6: Uzun Dönem Denklemi Sonuçları (Bağımlı değişken lis)

Bağımsız Değişken	Katsayı	t-istatistiği
Sabit	7.974	-
lbh	1.974	13.675

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bir ülkede kadınların çalışmasını etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar; ülkede geleneksel iş bölümünün olup olmadığı, aile politikalarının uygulanıp uygulanmadığı, egemen olan sosyal normlar, kadınların eğitime katılımı ve ekonomik açıdan kadınların ne kadar desteklendiği vb. çoğunlukla organize olmuş ilişkiler bütünü olarak da ifade edilen toplumsal yapının ürünü olan faktörlerdir. Birey doğmadan önce şekillenen toplumsal yapı her ne kadar çok yavaş değişse de sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan hızlı refah artışı ve iletişimdeki hızlı gelişim bu değişimi hızlandırmıştır. Toplumsal

⁵ Tüm gecikmelerde ve ko-entegrasyon versiyonlarına göre kaba boşanma hızının katsayısı pozitifdir. Ancak katsayı büyüklüklerinde farklılıklar olduğu görülmüştür.

yapı değişimi kadınların çalışma düzeyleri üzerinde de önemli farklılıklar meydana getirmiştir. Bugün için kadınlar işgücünde daha çok yer almaktadır. Refah artışı ve iletişimdeki değişme sadece kadının işgücüne katılımı üzerinde değişiklik olarak yansımamış, geleneksel toplumsal yapının muhafazakâr tanımlı, öz dinamikler üzerine kurulu evlilik müessesini de yavaşça değiştirmeye başlamıştır. Günümüzde boşanma süreçleri daha hızlı ve daha fazla gerçekleşmektedir. Bu iki faktördeki aynı zamanlı değişimler boşanma ile kadın istihdamı arasındaki ilişkilerin araştırılmasına neden olmuştur.

Boşanma ile kadın istihdamı arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar başlıca üç yaklaşımla konuyu incelemektedir. Geleneksel toplumsal yapı çerçevesinde şekillenen modellerde, kadının çalışmaya başlamasıyla yıkılan geleneksel iş bölümünün ve gelir artışının ortaya çıkardığı gerginliklerin boşanma oranını arttıracak tezi işlenmektedir. Diğer bir yaklaşımda ise boşanma süreci ve sonrasında kadınların yaşayabileceği gelir kaybının telafisi için kadınların çalışma hayatına girdiği tezi yer almaktadır. Son dönemde ise geleneksel modellerin aksine aile bireylerinin birlikte çalışmasının sağladığı kazanımlardan bahsedilmekte ve kadın çalışmasının evlilik kurumu üzerindeki pozitif etkisi değerlendirilmektedir.

Çalışmada Türkiye’de kadın istihdamı ile kaba boşanma hızı arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkiler 2001-2021 dönemi yıllık verileri vasıtasıyla incelenmiştir. Johansen ko-entegrasyon ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı analizde kadın istihdamı ile kaba boşanma hızı arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Hata düzeltme modelinden elde edilen bulgular kaba boşanma hızı büyüme oranından kadın istihdamı büyüme oranına doğru tek yönlü nedensel ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Uzun dönem denkleminde ise bu ilişkinin yönünün pozitif olduğu, diğer bir ifadeyle kaba boşanma hızı arttıkça kadın istihdamının arttığı bulgusu tespit edilmiştir.

Geleneksel evlilik modellerinin çerçevesinde yorumlanabilecek sonuçlar, ilk etapta Türkiye’de kadınların boşanma sürecinde ve/veya sonrasında yaşadığı gelir kaybını telafi etmek amacıyla çalışmayı tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilecektir. Ancak 2002 yılı sonrasında Türk medeni kanununda evlilik birliği içerisinde edinilen mallarda eşlerin yarı yarıya paylaşmasını içeren değişiklik olmuştur. Değişikliğe rağmen boşanan kadınların çalışmaya başlamasının birkaç nedeni olabileceği ve araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Boşanma sonrası mal paylaşımının önceki hayat standardını devam ettirmek için yeterli olmaması veya sürekliliğinin olmaması, boşanmaların çoğunluğunun yeterli servet birikimine sahip olmayan düşük gelirli ailelerde olması ve /veya boşanma sonrası ortaya çıkan sosyalleşme ihtiyacı gibi faktörler bunlar arasındadır. Bu faktörlerin daha net ortaya konulabilmesi için mikro düzeyde ailelerin gelir düzeyi ile boşanma ilişkisini ve/veya boşanan kadınların çalışma nedenlerini inceleyecek ankete dayalı araştırmalara ihtiyaç vardır. Diğer taraftan çalışmada kullanılan veri setinin yetersizliği (analizler her ne kadar diagnostik testlerden geçmiş olsa da) sonuçların genelleştirilebilmesi için daha geniş veri seti içeren çalışmalarla desteklenmesini gerektirmektedir.

Kaynakça

Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. ve Çeviş, İ. (2019), “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi Cilt:17 Sayı:3 146-163.

- Becker, Gary S. (1981), "A Treatise on the Family, Enlarged Edition", Harvard University Press.
- Bektaş, A. (2015), "Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri ve Kadınların İşgücüne Katılımı Üzerine Bir Alan Çalışması", Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bozkaya, G. (2013), "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz", Sosyal Bilimler Dergisi,3(5), 69-89.
- Bremmer, D. ve Kesselring, R. (2014), "Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data and Cointegration", Atlantic Economical Journal, 32(3), 157-190.
- Çakır Hanbay, E. (2011), "Kadın İstihdamında Yerel Yönetimlerin Rolü, Görevleri ve Sorun Alanları", TEPAV, Kadın Emegi Konferansı, Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları, 3 Mayıs 2011, Ankara.
- Çatalbaş, K.G. (2015), "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,6(10), 249-280
- D'amico, R. (1983), "Status Maintenance or Status Competition? Wife's Relative Wages as a Determinant of Labor Supply and Martial Instability", Social Forces, 61(4), 1186-1205.
- Dayıoğlu, M. (2000), "Labor Force Participation Of Women in Turkey", Gender And Identity Construction: Women Of Central Asia, The Caucasus And Turkey, F. Acar ve A. Güneş-Ayata (Editörler), Leiden: Brill.
- Dickey, D. A. ve Fuller W. A. (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Series with a Unit Root", Journal of the American Statistical Association, 74:. 427-431.
- Enders, W. (2004), Applied Econometric Time Series, 2nd Edition, John Willey&Sons, USA.
- Ercan, H. ve Tunalı, I. (1998), "Labor Market Segmentation İn Turkey", Main Characteristics And Trends İn The Turkish Labor Market, T. Bulutay (Editör), Ankara: TÜİK.
- Eurostat Data, [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-202003061#:~:text=\(*\)%20The%20actual%20employment%20rates,women%20and%2078.3%25%20for%20men.](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-202003061#:~:text=(*)%20The%20actual%20employment%20rates,women%20and%2078.3%25%20for%20men.) (erişim:13.12.2022)
- Gençtürk, Z. (2022), "Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 43, 361-394
- Greene, W. H. ve Quester, A. Q. (1982), "Divorce Risk and Wives' Labor Supply Behavior", Social Science Quarterly,63(1), 16-27

- Hobson, B. (1990), "No Exit, No Voice: Women's Economic Dependency and the Welfare State" *Acta Sociologica- ACTA SOCIOLOGICA*. 33. 235-250.
- Johansen, S. (1995), *Likelihood Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*, Oxford University Press.
- Johnson, W. ve Skinner, J. (1986), "Labor Supply and Marital Separation", *The American Economic Review*, 76(3), 455-469
- Khan, M. (2004) "Defence Expenditure and Macroeconomic Stabilization: Causality Evidence from Pakistan", *State Bank of Pakistan Working Papers*, 2.
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014), "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Kneip, T. ve Bauer, G. (2007), "Effects of Different Divorce Probabilities on Female Labor Force Participation and Fertility", <http://www.mzes.uni-mannheim.de/publications/wp/wp-102.pdf?gathStatIcon=true>(erişim: 03.11.2022).
- Koç, P. ve İzgi Şahpaz, K. (2020), "Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarını Belirleyen Faktörlerin Tespitine Yönelik Bölgesel Bir Araştırma", *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/2 503-524
- Kutlar, A. Erdem, E. ve Aydın, F. F. (2012), "Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*,7(1), 149-168
- Lombardo, K. V. (1999), "Women's Rising Market Opportunities and Increased Labor Force Participation", *Economic Inquiry*,37(2), 195-212
- Moffitt, Robert A. (2000), "Female Wages, Male Wages, and the Economic Model of Marriage: The Basic Evidence.", *The Ties That Bind: Perspectives on Marriage and Cohabitation*, 302-19
- Montalto, P. C. (1994), "Married Women's Labor Force Participation as Divorce Insurance" *Financial Counseling and Planning*, 5, 191-206.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003), "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 55-86
- Parkman, M. A. (1992), "Unilateral Divorce and the Labor-Force Participation Rate of Married Women, Revisited", *The American Economic Review*,82(3), 671-678.
- Parsons, T. (1955), "The American Family: Its Relation to Personality and to SocialStructure.", *Family Socialization and Interaction Process*, 3-26

- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, vol. 57, no. 6, pp.1361-1401.
- Poortman, A. (2005), "Women's Work and Divorce: A Matter of Anticipation? A Research Note", *European Sociological Review*,21(3), 301-309.
- Poortman, A. ve Kalmijn, M. (2002), "Women's Labour Market Position and Divorce in the Netherlands: Evaluating Economic Interpretations of the Work Effect", *European Journal of Population*, 18, 175-202.
- Ruggles, S. (1997) "The Rise of Divorce and Separation in the United States, 1880-1990.", *Demography* 34:455-66
- Sander, W. (1985), "Women, Work, and Divorce", *The American Economic Review*,75(3), 519-523
- Scanzoni, J. (1979), "A Historical Perspective on Husband-Wife Bargaining Power and Marital Dissolution.", *Divorce and Separation*, 20-36
- Schoen, R. Rothert, K. Standish, N. ve Kim, Y. (2002), "Women's Employment, Marital Happiness, and Divorce", *Social Forces- SOC FORCES*. 81. 643-662.
- South, J. S. (1985), "Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time-Series Analysis of the Postwar United States", *Journal of Marriage and Family*,47(1), 31-41.
- Spitze, G. ve South, S. (1985), "Women's Employment, Time Expenditure, and Divorce", *Journal of Family Issues*,6(3), 307-29
- Stevenson, B. (2008), "Divorce Law and Women's Labor Supply", *Journal of Empirical Legal Studies*, 5(4), 853-873.
- Telatar, O. (2020), "The Relationship between Women's Employment and Divorce: An Empirical Analysis on Turkey", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(1) 2020, 143-155
- Tunalı, I. (1997) "ToWorkOr Not ToWork: An Examination Of Female Labor Force Participation İn Urban Turkey", 5. ERF Konferansı, Yayınlanmış Bildiri.
- TÜİK (2021), "İstatistiklerle Kadın", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635> (Erişim:02.11.2022)
- TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021-45645> (Erişim:21.12.2022).

- Uysal, D. Keskin, R. ve Sertkaya Y. (2016), “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 73-92
- Üçler, G. ve Kızılkaya O. (2014), “Kadın İstihdamının Boşanma ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran 2014, 28-43.
- Vignoli, D., Styrç, M., Matysiak, A. ve Tocchioni, V. (2018), “The positive impact of women’s employment on divorce: Context, selection, or anticipation?”, Demographic Research, 38, 1057-1110.
- Yarıkkaya, P. “Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri”, <http://www.Tekgida.Org.Tr/Faaliyetler/Kadin-Burosusu> (erişim: 02.11.2022)
- Yıldırım, N. (2004), “Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri”, Bilig, (28), 59-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25396/267974> (erişim: 03.11.2022)
- Zengi, C. A. (2018), “Türkiye’de Medeni Durumun Kadın İstihdamına Etkisi”, Social Sciences Studies Journal,4(18), 1659-1670.
- Zivot, E. ve ANDREWS, D.W.K., (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. Journal of Business & Economic Statistic, 10, pp.251-270